

Kompetenscentret för allvarliga kemiska hot (C-kompetenscentret)

– bakgrund och verksamhetsprinciper

uppdaterad 2016

Medverkande i C-kompetenscentrets verksamhet:

Livsmedelssäkerhetsverket (Evira)

Verifikationsinstitutet för konventionen mot kemiska vapen (Verifin)

Polisstyrelsen

Försvarsministeriet

Försvarsmakten

Inrikesministeriet

Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira)

Social- och hälsovårdsministeriet (SHM)

Institutet för hälsa och välfärd (THL)

Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes)

Arbets- och näringsministeriet (ANM)

Arbetshälsoinstitutet (TTL)

Permanent experter:

Giftinformationscentralen

Helsingforspolisen

Helsingfors räddningsverk

Centralkriminalpolisen

Kommunikationsministeriet/Trafi

Finlands miljöcentral

Arbetshälsoinstitutet och Institutet för hälsa och välfärd upprätthåller C-kompetenscentrets jour. Giftinformationscentralen upprätthåller en jourtelefonjänst avseende behandling av förgiftningar.

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING.....	4
1 INLEDNING.....	5
2 BESTÄMMELSER, BESLUT OCH ANVISNINGAR OM C-HOT	7
2.1 NATIONELL LAGSTIFTNING OM BEREDSKAP OCH AVVÄRJANDE AV C-HOT.....	7
2.2 NATIONELLA BESLUT OCH ANVISNINGAR OM AVVÄRJANDE AV C-HOT.....	10
3 MYNDIGHETSAKTÖRER I SAMBAND MED KEMISKA HOT	12
3.1 MYNDIGHETSAKTÖRER PÅ LOKAL NIVÅ	12
3.2 RIKSOMFATTANDE MYNDIGHETER	13
4 KOMPETENSCENTRET FÖR ALLVARLIGA KEMISKA HOT.....	13
4.1 C-KOMPETENSCENTRETS STRUKTUR	13
4.2 C-KOMPETENSCENTRETS UPPGIFTER	15
5 KEMISKA HOT SOM BERÖR KOMPETENSCENTRET.....	15
6 C-KOMPETENSCENTRETS VERKSAMHETSPRINCIPER.....	17
6.1 C-KOMPETENSCENTRET UTVECKLAR RIKSOMFATTANDE BEREDSKAP.....	17
6.2 C-KOMPETENSCENTRET ÄR ETT BETJÄNANDE EXPERTSYSTEM	18
7 HUR KOMPETENSCENTRETS PARTER SAMVERKAR VID C-HOT	19
8 LITTERATUR.....	22

Sammanfattning

Kemikalier kan medföra många typer av hälsorisker. I olika sektorer inom den finländska statsförvaltningen finns flera expertorganisationer med varierande inriktning som har särskild sakkunskap om kemiska hot. Av statens sektorsforskningsinstitut är Arbetshälsoinstitutet (TTL) specialiserat på kemikalier i arbetsmiljön, Institutet för hälsa och välfärd (THL) har sakkunskap om miljögifter och Livsmedelssäkerhetsverket (Evira) om främmande ämnen i livsmedel. Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) har kompetens för riskbedömning och riskhantering i samband med kemikalieolyckor och utsläppande av kemikalier på marknaden. Sakkunskap om akuta hälsorisker relaterade till kemikalier finns särskilt hos Giftinformationscentralen, Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira), Räddningsinstitutet, Verifikationsinstitutet för konventionen mot kemiska vapen och CBRNE-samarbetsforumet, där Polisstyrelsen är koordinator. Försvarsmakten ansvarar för beredskapen för hot om eventuell användning av kemiska vapen och stridsmedel.

Samarbete är oerhört viktigt eftersom de enskilda aktörerna har begränsade resurser och i olika situationer krävs ofta smidig kommunikation mellan olika experter. Därför inrättades år 2006 ett riksomfattande kompetenscenter för allvarliga kemiska hot (C-kompetenscentret) på Social- och hälsovårdsministeriets initiativ. Centrets syfte är i första hand att stödja (miljö)hälsovården, men även andra myndigheter (bl.a. polis- och räddningstvåsendet, tull, gränsbevakningstvåsendet) i beredskapen för och hanteringen av allvarliga kemiska risksituationer. Kompetenscentret för allvarliga kemiska hot är således specialiserat på kemikaliers hälsorisker och utgör ett nätverk av olika experter. Befintlig infrastruktur utnyttjas genom att verksamheten är decentraliserad till de medverkande organisationernas lokaler. Centrets verksamhet och arbetsfördelning bygger på varje medverkande parts naturliga uppdrag och dess styrka består i parternas tätare samarbete för bättre samhällsberedskap. Kompetenscentrets nätverk koordineras av Arbetshälsoinstitutet.

C-kompetenscentrets främsta mål i hälsoskyddet är 1) att upprätthålla ett jour- och alarmeringssystem för kemiska hot dygnet runt till stöd för åtgärdsansvariga myndigheter och andra aktörer i samband med identifiering av riskkällan, bedömning av hälsorisker, beslut om åtgärder för hantering av situationen och riskkommunikation och 2) att stödja och utveckla den nationella beredskapen för olika hälsorisker som kemikalier medför, bl.a. genom utbildning, informationsproduktion och forskning samt upprätthålla behövlig analysberedskap. Förhoppningen är att dessa arrangemang även underlättar planeringen av beredskapen på lokal nivå, tydliggör expertaktörernas roller i samband med olika typer av kemiska hot och minskar dubbelarbete. Nätverket fungerar också som en viktig kanal för informationsutbyte mellan olika aktörer. Genom sektorsövergripande samarbete i statsförvaltningen kan finländsk kompetens och forskning på området främjas på ett effektivare sätt, vilket även öppnar nya möjligheter för internationellt samarbete.

1 Inledning

Olyckor eller ofrivilliga utsläpp vid tillverkning, upplagring, transport och användning av farliga kemikalier kan medföra allvarliga risker för befolkningens hälsa och säkerhet. Därtill ingår smuggling, förmedling, tillverkning eller spridning av farliga kemikalier i avsiktligt, kriminellt syfte i den aktuella hotbilden. Om avsikten är att skada människor kan någon använda särskilt giftiga kemikalier av vilka det finns mycket begränsad erfarenhet i normala förhållanden eller använda sådana mängder, blandningar eller sätt som är svåra att förutse. Därför kan också kunskapen om hur sådana hot avvärs vara bristfällig.

Inom social- och hälsovårdsministeriets, inrikesministeriets och försvarsministeriets ansvarsområden är man medveten om de hälso- och säkerhetsrisker som kemikalierna medför, vilket har lett till att samarbetet utvecklats och samarbetsnätverk skapats i anslutning till temat.

Social- och hälsovårdsministeriet har ansvarat för upprätthållandet av C-laboratorieberedskapen med tanke på olika störningssituationer inom miljöhälsan. I Strategin för tryggheten av samhällets vitala funktioner (TSVF-strategin), som publicerades 23.11.2003, var ett prioriterat utvecklingsområde beredskap för plötsliga allvarliga infektionsepidemier och andra hot mot folkhälsan. Även om mikrober som ger upphov till smittsamma sjukdomar ofta framhålls bland hoten kan också kemikalier medföra allvarliga hot i form av massförgiftningar. Enligt TSVF-strategin skulle ett riksomfattande jourssystem och kompetenscenter för biologiska och kemiska hot utvecklas. På social- och hälsovårdsministeriets initiativ fattades beslut om att inrätta Kompetenscentret för allvarliga kemiska hot (C-kompetenscentret), som i första hand stöder hälsovården, men även andra myndighetsaktörer (som polis- och räddningsväsendet), i beredskapen för och hanteringen av allvarliga kemiska hot genom att producera information om kemikalier som är relevanta för hotbilden och upprätthålla en expertjour som är tillgänglig dygnet runt. Experter från olika organisationer höll ett konstituerande möte i nätverket 28.5.2004.

C-kompetenscentrets jour, som drivs av Arbetshälsoinstitutet (TTL) och Institutet för hälsa och välfärd (THL), har fungerat sedan våren 2006. Fram till utgången av 2015 hade C-kompetenscentrets jour haft sammanlagt 223 kontakter. Typiska orsaker till kontakter har varit till exempel olika kemikalieläckage inomhus eller utomhus (utsläpp i luften eller t.ex. vattendrag), eldsvådor i byggnader där det funnits giftiga eller i övrigt farliga ämnen, gasläckage samt trafikolyckor som involverat kemikalier. Det har också förekommit regelbundna kontakter som gällt icke-önskvärda kemiska reaktioner eller identifieringen av okända kemikalier.

Engagerade parter i C-kompetenscentrets verksamhet 2016 är social- och hälsovårdsministeriet (SHM), försvarsministeriet/försvarsmakten, arbets- och näringsministeriet (ANM), inrikesministeriet/Polisstyrelsen, Arbetshälsoinstitutet (TTL), Institutet för hälsa och välfärd (THL), Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira), Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes), Livsmedelssäkerhetsverket (Evira) och Verifikationsinstitutet för konventionen mot kemiska vapen (Verifin). I C-kompetenscentrets styrgruppsverksamhet deltar som permanenta experter också Giftinformationscentralen, Helsingforspolisen, Centralkriminalpolisen, Helsingfors räddningsverk, Kommunikationsministeriet/Trafi och Miljöministeriet/Finlands miljöcentral (SYKE). Enligt Säkerhetsstrategin för samhället (16.12.2010, en ny uppdatering görs 2017) är upprätthållandet av C-kompetenscentrets verksamhet en del av beredskapen för allvarliga kemiska hot.

Dessutom har det inom social- och hälsovårdsministeriets förvaltningsområde från och med 14.2.2014 funnits ett internt samarbetsnätverk som strävar efter att utveckla samarbetet i olika störningssituationer inom miljöhälsan (vilka inkluderar kemiska, biologiska och radiologiska hot) och säkerställa att myndigheterna och expertinstituterna inom social- och hälsovårdsministeriets förvaltningsområde är medvetna om sitt ansvar och sina roller samt sina samarbetsförfaranden i störningssituationer inom miljöhälsan och beredskapen för dessa.

Inom inrikesministeriets förvaltningsområde finns CBRNE-forumet som koordineras av Polisstyrelsen och som fokuserar på att utveckla myndighetssamarbetet och förebygga kriminell CBRNE-verksamhet. Inrikesministeriet har 2.2.2015 tillsatt en CBRNE-strategiarbetsgrupp som grundar sig bland annat på Statsrådets principbeslut om en nationell strategi för bekämpning av terrorism 2014–2017. Enligt denna ska man under inrikesministeriets ledning öka den nationella samordningen i syfte att effektivisera de strategiska åtgärderna för att säkerställa skyddet av CBRNE-material och CBRNE-information, öka medvetenheten om säkerhetsriskerna i anslutning till CBRNE-material och CBRNE-information bland dem som arbetar med CBRNE-frågor (bland annat industrin och forskningsinstituterna), utveckla den riskmedvetna övervakningen och det riskmedvetna skyddet i syfte att förhindra att material och information hamnar utanför den lagliga verksamheten, utveckla förmågan att upptäcka och identifiera CBRNE-material vid gränsövergångsställena, säkerställa en tillräcklig laboratorie- och utrustningskapacitet samt sakkunskap så att oväntade CBRNE-situationer kan hanteras på ett ändamålsenligt sätt, utveckla detektionssystemet för radiologiska och nukleära ämnen som hamnat utanför myndighetstillsynen, bedöma export- och importbestämmelsernas och tillståndsförfarandets lämplighet med avseende på övervakningen, skyddet och innehavet av CBRNE-material, och fatta beslut om nödvändiga åtgärder.

Försvarsmakten deltar i samarbetet med civila myndigheter på skyddsområdet och ger handräckning vid begäran, upprätthåller specialspaningspatrull- och CBRN-fältlaboratoriesystem i fredstid och utbildar krigstida skyddstrupper. Dessutom deltar försvarsmakten med sin CBRN-kapacitet i den militära krishanteringen och den övriga internationella verksamheten.

2 Bestämmelser, beslut och anvisningar om C-hot

2.1 Nationell lagstiftning om beredskap och avvärjande av C-hot

I *beredskapslagen* (1080/1991) definieras begreppet undantagsförhållanden. Med undantagsförhållanden avses krig, krigshot, efterkrigstillstånd och en allvarlig internationell spänning som påverkar Finland liksom ett sådant allvarligt hot mot befolkningens utkomst eller mot grunderna för landets näringsliv som beror på försvårad eller förhindrad import av nödvändiga bränslen och annan energi samt råvaror och andra varor samt en storolycka, förutsatt att myndigheterna inte med normala befogenheter kan få kontroll över situationen. Beredskapslagen förpliktar statens myndigheter och inrättningar samt kommuner att bereda sig på undantagsförhållanden genom att uppgöra beredskapsplaner, som ska innehålla en höjning av beredskapen i två steg, till höjd beredskap och full beredskap. Organisationen för undantagsförhållanden bygger i regel på den normala organisationen, och planeringen ska utgå från den normala verksamheten. Dessutom reglerar beredskapslagen de särskilda befogenheterna vid undantagsförhållanden.

Syftet med *hälsoskyddslagen* (19.8.1994/763) är att upprätthålla och främja befolkningens och individens hälsa samt att förebygga, minska och undanröja sådana i livsmiljön förekommande faktorer som kan orsaka sanitär olägenhet (hälsoskydd). Lagen förpliktar kommunala hälsoskyddsmyndigheter att i samarbete med övriga myndigheter och inrättningar på förhand se till att myndigheten kan vidta de beredskaps- och försiktighetsåtgärder som behövs för att förebygga, klarlägga och undanröja sanitära olägenheter som uppstår vid olyckor eller i motsvarande situationer (exceptionella situationer). Hälsoskyddslagen bemyndigar kommunala hälsoskyddsmyndigheter att meddela enskilda förbud och förelägganden som är nödvändiga för att avhjälpa eller förebygga sanitär olägenhet. När en sanitär olägenhet breder ut sig över ett vidsträckt område eller annars är speciellt betydelsefull, har Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården eller regionförvaltningsverket rätt att meddela förbud och föreskrifter. Tillstånds- och tillsynsverket för hälso- och sjukvården styr och samordnar verkställandet av hälsoskyddslagstiftningen genom att utarbeta ett riksomfattande tillsynsprogram. Verket ska även utarbeta en plan för

att trygga hushållsvattnets kvalitet vid olyckor eller i motsvarande exceptionella situationer. Hälsoskyddslagen revideras för närvarande.

Syftet med *livsmedelslagen* (23/2006) är att trygga livsmedelssäkerheten och en god hälsomässig livsmedelskvalitet och annan kvalitet enligt livsmedelsbestämmelserna. Med hjälp av den eftersträvas att skydda konsumenten från hälsofaror som uppstår till följd av livsmedel. En tillsynsmyndighet kan meddela föreläggande om att ett missförhållande ska avhjälpas om ett livsmedel kan orsaka hälsofara. Tillsynsmyndigheten ska förordna att överträdelsen ska upphöra omedelbart eller inom en viss tid. Enligt livsmedelslagen ska Livsmedelssäkerhetsverket Evira utarbeta en riksomfattande beredskapsplan för särskilda situationer. De kommunala tillsynsmyndigheterna ska utarbeta en motsvarande plan för kommunernas del.

Syftet med *kemikalielagen* (9.8.2013/599) är att skydda hälsa och miljö mot faror och olägenheter orsakade av kemikalier. I kemikalielagen finns bestämmelser om genomförande av Europeiska unionens kemikalielagstiftning (7 EU-förordningar, bl.a. REACH-förordningen (EG) nr 1907/2006 om registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier, CLP-förordningen (EG) nr 1272/2008 om klassificering, märkning och förpackning av ämnen och blandningar) och om vissa nationella förpliktelser i fråga om kemikalier. Genom lagen genomförs till viss del också Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 765/2008 om krav för ackreditering och marknadskontroll i samband med saluföring av produkter. Kemikalielagen fastställer tillsynsansvaret för de olika myndigheterna i fråga om tillsynen över efterlevnaden av lagen och de EU-förordningar som ingår i dess tillämpningsområde. Dessutom fastställs i lagen de allmänna principerna för verksamhet där kemikalier används, verksamhetsutövarnas skyldigheter och vissa krav för biocider. Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) övervakar att kemikalielagen och de EU-förordningar som ingår i dess tillämpningsområde följs till den del som inte något annat föreskrivs i lagen. I praktiken utövar Tukes tillsyn över de skyldigheter som gäller utsläppandet av kemikalier på marknaden. Arbetarskyddsmyndigheten övervakar att den lagstiftning som avses i kemikalielagen följs i sådant arbete där arbetsgivaren är skyldig att följa arbetarskyddslagen. Tillsyn över efterlevnaden av kemikalielagen inom sina verksamhetsområden utövas också av tullen, närings-, trafik- och miljöcentralen och den kommunala miljöskyddsmyndigheten samt Försvarsmakten.

Enligt *räddningslagen* (379/2011) ska inrikesministeriet leda, styra och utöva tillsyn över räddningsväsendet samt tillgången till och nivån på dess tjänster, svara för räddningsväsendets förberedelser och organisering i hela landet, samordna de olika ministeriernas och ansvarsområdenas verksamhet inom räddningsväsendet och dess utveckling samt sköta även andra uppgifter som åläggs inrikesministeriet i lagen.

Regionförvaltningsverket övervakar räddningsväsendet samt tillgången till och nivån på räddningsväsendets tjänster inom sitt verksamhetsområde. Dessutom stödjer regionförvaltningsverket inrikesministeriet i dess uppgifter och sköter även andra uppgifter som åläggs regionförvaltningsverket i räddningslagen. Företrädare för statliga räddningsmyndigheter är enligt räddningslagen inrikesministeriets räddningsöverdirektör och de tjänstemän vid inrikesministeriet och regionförvaltningsverket som denne förordnat. Kommunerna ansvarar i samverkan för räddningsväsendet inom räddningsområdena. Med lokalt räddningsväsende avses i räddningslagen den kommun eller samkommun som sköter räddningsväsendets uppgifter enligt ett lagstadgat avtal mellan räddningsområdets kommuner. Statsrådet beslutar om indelningen av landet i räddningsområden, för närvarande finns 22 st. Räddningsväsendet i området ska ha ett räddningsverk för skötsel av räddningsväsendets uppgifter. Företrädare för det lokala räddningsväsendets räddningsmyndigheter är räddningsverkets högsta tjänsteinnehavare (räddningsdirektör) och de tjänsteinnehavare vid räddningsverket som denne förordnat samt det lokala räddningsväsendets behöriga kollegiala organ (i allmänhet räddningsnämnden). Enligt lagen ska räddningsverksamheten ledas av en räddningsmyndighet. Verksamheten kan dock tillfälligt ledas av någon annan som är anställd hos räddningsverket eller av någon som hör till en avtalsbrandkår, till dess att den behöriga räddningsmyndigheten tar över ledningen av verksamheten. Utgångspunkten är att räddningsledaren kommer från det räddningsområde där olyckan eller tillbudet har uppstått. När situationen kräver har inrikesministeriets räddningsmyndighet rätt att ge order om räddningsverksamheten och att bestämma något annat om räddningsledaren och dennes område. Om myndigheter från flera ansvarsområden deltar i räddningsverksamheten, är räddningsledaren allmän ledare. Den allmänna ledaren ansvarar för uppdateringen av lägesbilden och för samordningen av verksamheten. Enheterna från olika ansvarsområden handlar under egen ledning så att deras åtgärder bildar en helhet som främjar en effektiv bekämpning av följderna av olyckan eller situationen. Den allmänna ledaren kan till sin hjälp bilda en ledningsgrupp bestående av företrädare för myndigheter, inrättningar och frivilliga enheter som deltar i verksamheten. Ledaren kan också tillkalla experter. Enligt räddningslagen är statliga myndigheter, inrättningar och affärsverk skyldiga att under räddningsverkets ledning delta i planeringen av räddningsverksamheten och att vid olyckor och tillbud handla så att räddningsverksamheten kan skötas effektivt. I 46 § 2 mom. i räddningslagen ges en närmare beskrivning av olika myndigheters ansvar för denna uppgiftshelhet. Närmare bestämmelser om myndigheternas, inrättningarnas och affärsverkens planeringsskyldigheter finns i 47 § i räddningslagen.

Syftet med *lagen om säkerhet vid hantering av farliga kemikalier och explosiva varor* (390/2005) är att förebygga och avvärja skador på person, miljö och egendom vilka förorsakas vid tillverkning, användning, överföring, upplagring, förvaring och annan hantering av farliga kemikalier samt explosiva varor. I lagens tillämpningsområde ingår också åtgärder för förebyggande av storolyckor orsakade av farliga kemikalier. Tukes övervakar anläggningar

med omfattande hantering av kemikalier och explosiva varor i Finland, ca 1 300 st. Räddningsmyndigheterna övervakar att lagen följs när det är fråga om liten industriell hantering och upplagring samt upplagring av pyrotekniska artiklar vid handel eller överlåtelse för enskild konsumtion. Polisen övervakar att lagen följs när det är fråga om användning, överföring samt överlåtelse och därtill sammanhängande förvaring av explosiva varor, förstöring av explosiva varor samt fyrverkerier. Utöver Säkerhets- och kemikalieverket övervakar också tullmyndigheten att bestämmelserna om import och överföring av explosiva varor följs.

Enligt 1 § i *polislagen* (872/2011) är polisens uppgift att trygga rätts- och samhällsordningen, upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att förebygga, avslöja och utreda brott och föra brott till åtalsprövning. Polisen arbetar för att upprätthålla säkerheten i samarbete med andra myndigheter samt med sammanslutningarna och invånarna i ett område. Polisen ska dessutom sköta andra uppgifter som uttryckligen föreskrivs i lag samt inom ramen för sina uppgifter ge var och en den hjälp som han eller hon behöver.

I lagen om försvarsmakten och lagen om försvarsmaktens handräckning till polisen finns bestämmelser bland annat om försvarsmaktens uppgifter samt om handräckning till övriga myndigheter.

Syftet med *lagen om transport av farliga ämnen* (719/1994) är att förebygga och avvärja skador och risker som transport av farliga ämnen kan medföra för människor, miljön eller egendom. Lagen tillämpas på transport av farliga ämnen på väg, på järnväg och i annan spårtrafik, med luftfartyg inom finskt område och med finska luftfartyg utanför finskt område, om inte något annat följer av Europeiska unionens lagstiftning när det gäller kommersiell flygtrafik, med finska fartyg inom och utanför finskt vattenområde samt med utländska fartyg inom finskt vattenområde. Lagen tillämpas på transport av farliga ämnen också inom hamnområden, på flygplatser och i andra terminaler. På dessa platser tillämpas lagen också på tillfällig förvaring av farliga ämnen. Den allmänna styrningen och det allmänna utvecklandet av verksamhet i enlighet med lagen ankommer på kommunikationsministeriet.

2.2 Nationella beslut och anvisningar om avvärjande av C-hot

Handboken för hälsovårdens beredskapsplanering (Terveysthuollon valmiussuunnitteluopas, Social- och hälsovårdsministeriets handböcker 2002:5) beskriver principer och faktorer som ska beaktas i hälsovårdens förberedelser, beredskapsplanering och säkerhetsplanering. I handboken beskrivs hälsocentralernas beredskapsplanering, sjukvårdsdistriktens regionala beredskapsplanering och sjukhusens beredskapsplanering med betoning på hur man kan dra nytta av samarbete och kompetens i regionen.

Hälsovårdens verksamhetsenheter ska planera sin beredskap och tillgång till expertis för identifiering av B- och C-hot, bedömning av hotens utbredning, uppföljning, bedömning av hälsomässig relevans och genomförande av motåtgärder. I handboken för beredskapsplanering indelas hälsovårdens riksomfattande B- och C-laboratoriesystem på tre nivåer: lokala, regionala och centrala laboratorier. Institutet för hälsa och välfärd (THL), Livsmedelssäkerhetsverket (Evira) och Arbetshälsoinstitutet (TTL) ansvarar tillsammans för planeringen och organiseringen av den biologiska och kemiska övervakningen.

Handboken *Exceptionella situationer inom miljöhälsan* (Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2010:2) har syftet att 1) vara en handbok för miljö- och hälsoskyddet och den övriga hälso- och sjukvården vid miljömässiga exceptionella situationer som innebär en hälsorisk, 2) definiera kommunens uppgifter vid beredskap inför exceptionella situationer, 3) beskriva beaktansvärda hotbilder på lokal nivå, 4) visa hur kommunen kan bereda sig inför miljömässiga exceptionella situationer, 5) handleda i hur man ska agera i sådana situationer och 6) klargöra hur man kan få experthjälp dygnet runt från centralförvaltningens inrättningar. Handboken är avsedd att stödja sådana beslut som utan undantagsbefogenheter fattas i miljöhälsorelaterade exceptionella situationer som avses i beredskapslagen.

I *Säkerhetsstrategin för samhället* (16.12.2010) fastställs att upprätthållandet av C-kompetenscentrets verksamhet som en del i beredskapen för allvarliga kemiska hot ingår i uppgiften att upprätthålla system för observation, uppföljning och hantering av hälsorisker. Dessutom fastställs kompetenscentrets uppgifter, däribland att upprätthålla jourverksamhet, laboratorieberedskap och fältgrupper för provtagning. Säkerhetsstrategin för samhället uppdateras för närvarande och den nya uppdaterade strategin färdigställs 2017.

I Statsrådets senaste *utrikes- och säkerhetspolitiska redogörelse* (SRR6/2016 rd) anges som en ytterligare säkerhetsrisk spridningen av massförstörelsevapen och relaterat farligt material och know-how. I redogörelsen omnämns särskilt terroristorganisationernas och terroristnätverkens intresse och kapacitet att utnyttja teknik och material som används i massförstörelsevapen.

Dessutom finns en rad rättsregler, konventioner och riktlinjer på internationell och EU-nivå som styr den nationella lagstiftningen och regleringen på området. I detta dokument görs ingen separat genomgång av dem.

3 Myndighetsaktörer i samband med kemiska hot

3.1 Myndighetsaktörer på lokal nivå

Direkta myndighetsaktörer vid plötsliga kemiska hot är de lokala räddningsmyndigheterna, polisen och hälsovårdsmyndigheterna. Om myndigheter från flera ansvarsområden deltar i räddningsverksamheten, är räddningsledaren allmän ledare. Den allmänna ledaren ansvarar för uppdateringen av lägesbilden och för samordningen av verksamheten. Enheterna från olika ansvarsområden handlar under egen ledning så att deras åtgärder bildar en helhet som främjar en effektiv bekämpning av följderna av olyckan eller situationen. Den allmänna ledaren kan till sin hjälp bilda en ledningsgrupp bestående av företrädare för myndigheter, inrättningar och frivilliga enheter som deltar i verksamheten. Ledaren kan också tillkalla experter. Enligt räddningslagen är statliga myndigheter, inrättningar och affärsverk skyldiga att under räddningsverkets ledning delta i planeringen av räddningsverksamheten och att vid olyckor och tillbud handla så att räddningsverksamheten kan skötas effektivt. I 46 § 2 mom. i räddningslagen ges en närmare beskrivning av olika myndigheters ansvar för denna uppgiftshelhet. Närmare bestämmelser om myndigheternas, inrättningarnas och affärsverkens planeringsskyldigheter finns i 47 § i räddningslagen. Om det är nödvändigt för att klarlägga det ansvar och de befogenheter som olika myndigheter och aktörer har ska räddningsledaren i ett operativt läge fatta ett uttryckligt beslut om inledande eller avslutande av räddningsverksamhet enligt det som föreskrivs i 34 § 3 mom. i räddningslagen. Berörda myndigheter och parter ska underrättas om beslutet så snart som möjligt. På begäran ska beslutet bekräftas skriftligen.

Vid kemiska hot ger försvarsmakten vid behov handräckning till polisen eller räddningsväsendet.

Hälsoskyddsmyndigheten har ledningsansvaret bl.a. då skadliga kemikalier kommit ut i vattenledningsnätet, jordmånen eller grundvattnet och äventyrar befolkningens hälsa.

Livsmedelstillsynsmyndigheterna har ledningsansvaret bl.a. då skadliga kemikalier upptäcks i livsmedel och äventyrar befolkningens hälsa. Enligt livsmedelslagen ska kommunen sköta tillsynen inom sitt område även i särskilda och exceptionella situationer. I kommunen sköts dessa uppgifter av en nämnd eller av något annat kollegialt organ (kommunal tillsynsmyndighet). Kommunfullmäktige kan ge en nämnd eller ett organ rätt att överföra sina befogenheter på en tjänsteinnehavare eller sektion som lyder under nämnden eller organet, också när det gäller administrativa tvångsmedel. Regionförvaltningsmyndigheten planerar, styr

och övervakar den kommunala livsmedelstillsynen och övervakar efterlevnaden av livsmedelsbestämmelserna inom sitt verksamhetsområde.

3.2 Riksomfattande myndigheter

Riksomfattande tillsynsmyndigheter för kemiska hälsorisker är Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården Valvira (hälsoskyddslagen), Säkerhets- och kemikalieverket Tukes (kemikalielagen) och Livsmedelssäkerhetsverket Evira (livsmedelslagen). Valvira styr kommunernas verksamhet i fråga om tillsynen av hälsoskyddslagen. Valvira ska utarbeta en plan för att trygga hushållsvattnets kvalitet vid olyckor eller i motsvarande exceptionella situationer.

Tukes ska enligt kemikalielagen svara för tillsynen över de skyldigheter som gäller utsläppandet av kemikalier på marknaden och övriga tillsynsuppgifter som inte ålagts någon annan myndighet i lagen. Tukes övervakar med stöd av andra lagar även bland annat växtskyddsmedel och kosmetiska produkter. Tukes har en expertroll i bedömningen och övervakningen av kemikaliehälsorisker samt genom sitt kemikalieproduktregister (KETU) information om kemikalier (ämnen och preparat) som finns eller har funnits i bruk på marknaden i Finland. Enligt lagen om säkerhet vid hantering av farliga kemikalier och explosiva varor ska Tukes även utöva tillsyn över anläggningar med omfattande hantering av kemikalier och explosiva varor.

Evira planerar, styr, utvecklar och verkställer livsmedelstillsynen nationellt i enlighet med livsmedelslagen och ska dessutom styra regionförvaltningsverken i utvärderingen av kommunernas livsmedelstillsyn. Evira sköter den riksomfattande informationen, riskkommunikationen och konsumentupplysningen om livsmedlens säkerhet.

Efterlevnaden av lagen om transport av farliga ämnen och de bestämmelser och föreskrifter som utfärdats med stöd av den övervakas av Trafiksäkerhetsverket, tullen, polisen, gränsbevakningsväsendet, Säkerhets- och kemikalieverket, Strålskyddscentralen och arbetarskyddsmyndigheterna inom respektive sektor.

4 Kompetenscentret för allvarliga kemiska hot

4.1 C-kompetenscentrets struktur

Kompetenscentret för allvarliga kemiska hot är ett riksomfattande samarbetsnätverk som består av experter på olika kemiska hot, fungerar decentraliserat under social- och hälsovårdsministeriets styrning i deltagarorganisationernas verksamhetslokaler och utnyttjar existerande infrastruktur. Dess styrgrupp tillsattes genom social- och hälsovårdsministeriets tillsättningsbeslut (SHM 018:00/2016). Engagerade i kompetenscentrets verksamhet genom samverkansavtal är social- och hälsovårdsministeriet, inrikesministeriet, arbets- och näringsministeriet, försvarsministeriet, försvarsmakten, statens sektorsforskningsinstitut Arbetshälsoinstitutet (TTL), Institutet för hälsa och välfärd (THL) och Livsmedelssäkerhetsverket (Evira) och tillsynsmyndigheterna enligt kemikalie- och hälsoskyddslagarna Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) och Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira) samt Verifikationsinstitutet för konventionen mot kemiska vapen (Verifin). Varje part utser kontaktpersoner för styrgruppen (en ordinarie kontaktperson och en ersättare), och dessa ska vara experter på kemikalierisker eller kemikaliehantering. Styrgruppens uppgift är att följa och utveckla kompetenscentrets verksamhet och vara ett forum för informationsutbyte. Styrgruppen kan inrätta undergrupper och kalla in experter.

Kompetenscentret är uppbyggt som ett samarbetsnätverk mellan organisationerna. Arbetshälsoinstitutet koordinerar kompetenscentrets verksamhet och ska informera parterna om ärenden som berör centret. Kompetenscentrets verksamhet innefattar uppgiften att i enlighet med organisationernas naturliga kompetensområde utveckla både riks- och C-beredskapen samt konsultationshjälpen till lokala myndigheter i samband med olika typer av kemiska hot som äventyrar befolkningens hälsa. Detta jourssystem för kemiska hot mot hälsan infördes 17.4.2006 och upprätthålls av Arbetshälsoinstitutet och Institutet för hälsa och välfärd. Systemet ska i första hand tillgodose hälsovårdens behov, men stöder också andra myndighetsaktörer (polisen, räddningsväsendet, tullen och gränsbevakningsväsendet). Det primära ansvaret för hantering av kemiska risksituationer har dock den lokala myndigheten. När en lokal myndighet ber om experthjälp har kompetenscentret skyldighet att hjälpa till efter bästa förmåga. Genom joursystemet som upprätthålls av Arbetshälsoinstitutet och Institutet för hälsa och välfärd anlitas efter behov experter som utsetts av andra aktörer engagerade i kompetenscentrets verksamhet. Dessa experter har bestämda kompetensområden. När det är uppenbart att hanteringen av situationen hör till de naturliga uppgifterna eller myndighetsansvaret för en part i kompetenscentret hänskjuts hanteringen till denna part, som också tillhandahåller konsultationstjänsten.

Vid akuta eller oklara kemiska hot är arbetsfördelningen inte alltid uppenbar, i synnerhet inte inledningsvis. I dessa situationer sköter Arbetshälsoinstitutet och Institutet för hälsa och välfärd samordningen av experthjälpen.

4.2 C-kompetenscentrets uppgifter

Eftersom plötsliga kemiska hot är sällsynta krävs god förhandsplanering och övningar som underhåller insatsberedskapen för att man i ett verkligt läge ska kunna skydda befolkningen, miljön och egendomen på bästa sätt. För att garantera effektiv experthjälp behöver samarbetet mellan de olika organisationerna utvecklas, eventuella överlappningar undanröjas och insatsrollerna förtydligas.

Kompetenscentret för allvarliga kemiska hot har till uppgift att utveckla och upprätthålla riksomfattande beredskap för att möta olika C-hot, bl.a. genom att identifiera aktuella hotbilder, producera information om kemiska risker i avvärjningssyfte, ge anvisningar och rekommendationer om hantering av krävande kemiska risksituationer och kemikalieförgiftning liksom att göra analyser av hotbildsenliga modellscenarier och åtgärder som krävs för att hantera situationen. Bedömning av hot eller riskanalyser relaterade till kriminell verksamhet hör inte till C-kompetenscentrets uppgifter, men centret deltar i myndighetssamarbetet genom att stödja uppdateringar av hälsovårdens beredskapsplaner i samband med att bedömningarna om hoten förändras.

Kompetenscentret för allvarliga kemiska hot upprätthåller en experttjänst som dygnet runt kan ge stöd till ansvariga myndigheter i samband med identifiering av riskkällor (t.ex. genom kemiska analysmetoder), bedömning av hälsorisker, beslutsfattande som behövs för att hantera situationen och riskkommunikation så som den aktuella situationen kräver. I samband med kemiska hot (liksom vid övriga hot) bör den lokala allmänledningen, oberoende av vilken den råkar vara, ha en tydlig övergripande bild av eventuella hälsorisker och åtgärder för att begränsa dem. I krävande kemiska risksituationer kan dock de ansvariga myndigheterna behöva stöd från C-kompetenscentret både när läget är akut och i ett senare skede, t.ex. vid bedömning av de långsiktiga risker som situationen medför. C-kompetenscentrets mål är att förtydliga läget genom att samla landets ledande experter på kemiska hälsorisker och kemisk analys, definiera expertaktörernas roller i samband med olika C-hot och skapa en riksomfattande kontaktpunkt varigenom experthjälpen är tillgänglig dygnet runt. Centrets verksamhet och arbetsfördelning bygger på varje medverkande parts naturliga uppdrag och ansvar och dess styrka består i parternas tätare samarbete och informationsutbyte.

5 Kemiska hot som berör kompetenscentret

Kemiska hot kan indelas i sådana där man snabbt identifierar den farliga kemikalien och sådana där den inledningsvis är okänd.

De mest sannolika situationerna är olyckor vid lastning, transport, lossning eller användning av farliga industriella kemikalier. I dessa situationer råder oftast ingen klarhet om hanteringen av det akuta läget. Räddnings-, hälsovårds- och miljömyndigheterna har tillgång till anvisningar om de farligaste kemikalierna, knappt 100, i Finland: Säkerhetsanvisningar om ämnen som medför olycksrisk (Onnettomuuden vaaraa aiheuttavat aineet, OVA). Räddningsinstitutet har för myndigheterna även utarbetat anvisningar om avvärjande av kemiska risksituationer (Tokeva 2012, Toimintaohjeet kemikaalionnettomuuksien varalle). Kompetenscentrets stöd kan behövas om utsläppet gäller en kemikalie som inte används allmänt och man har svårt att få information om dess farliga egenskaper, beteende i miljön eller kemiska bestämning. Bland kompetenscentrets tjänster ingår även krävande bedömningar av hälsorisker t.ex. i fråga om eventuella långsiktiga skador hos exponerade personer.

Väsentligt svårare situationer är utsläpp med okänd sammansättning när olika ämnen reagerar med varandra, t.ex. vid eldsvåda i ett kemikalielager. Ett särskilt problem uppstår om en okänd kemikalie sprids uppsåtligt i avsikt att orsaka skada. I värsta fall kan detta leda till massförgiftning, och då krävs samarbete mellan flera aktörer för en framgångsrik hantering av situationen.

I fråga om kriminell verksamhet måste man ha beredskap för att giftiga ämnen kan släppas ut i luften uppsåtligt, blandas in i livsmedel eller råvaror eller användas för att förorena vattentäkter. Detta kanske upptäcks först när människor plötsligt insjuknar. Då måste hälsovårdssystemet vara tillräckligt känsligt för att redan i ett tidigt skede rikta misstanken mot en onaturlig orsak. Misstanken bör snabbt leda till samarbete med polisen och en epidemiologisk utredning i syfte att identifiera källan och bedöma exponeringens utbredning, mängd och hälsorisker. En extrem form av uppsåtlig verksamhet är användning av kemiska ämnen vid militära anfall, eller användning av kemiska vapen och stridsmedel. Eftersom det krävs mångsidig expertis för att hantera situationer av denna typ är det naturligt att de ingår bland kompetenscentrets tjänster.

Ett annat svårt läge då kompetenscentret kan anlitas är händelser där olika miljökomponenter, oftast oavsiktligt, kontamineras av en farlig kemikalie. Förekomsten av kemikalien kan upptäckas av en slump vid kemisk bestämning eller som symtom eller sjukdom hos människor, vilda djur, husdjur eller växter där orsaken (inledningsvis) är okänd. Om befolkningen kan bli exponerad för föroreningen behövs en detaljerad utredning om exponeringen och en riskbedömning där både direkta och långsiktiga skadeverkningar beaktas.

6 C-kompetenscentrets verksamhetsprinciper

C-kompetenscentrets främsta uppgifter i hälsoskyddet är 1) att upprätthålla ett fungerande expertsystem som vid behov kan kontaktas dygnet runt av situationsansvariga myndigheter för att bl.a. få stöd vid identifiering av riskkällan (t.ex. genom kemisk analys), bedömning av hot och hälsorisker och beslut om åtgärder för hantering av situationen och riskkommunikation och 2) att stödja och utveckla den nationella beredskapen för olika hot som kemikalier medför, bl.a. genom utbildning, informationsproduktion och forskning samt upprätthållande av behövlig analysberedskap.

Genom kombinationen av resurser tillför kompetenscentret mervärde åt befintliga experter på C-beredskap inom olika sektorer i förvaltningen. Ett litet land har begränsade resurser och då kan informationsutbyte och tydligare rollfördelning minimera dubbelarbete och säkerställa riksomfattande tillgång till tillräckligt heltäckande och nödvändiga analystjänster för hantering av C-hot. Genom C-nätverkets interna samarbete kan man effektivt skapa beredskap för nya hotbilder och eventuella nya typer av respons samt utveckla effektivare tillvägagångssätt och planera de resurser som detta kräver. Samtidigt skapas möjligheter till forskningssamarbete.

Vid ett kemiskt hot är det inte alltid klart vart man bör vända sig för att få experthjälp. C-kompetenscentret förtydligar läget genom att a) definiera olika expertaktörers roller vid olika typer av kemiska hot och b) skapa en kontaktpunkt varigenom experter på kemikaliehälsorisker som arbetar vid landets olika expertinstitut och aktörer som tillhandahåller omfattande kemisk analys kan nås. Här måste man komma ihåg att systemet inte har till syfte att underminera expertaktörernas gällande arbetsfördelning och ansvar utan syftar till att hela den befintliga specialkompetensen kan användas så effektivt som möjligt och att förtydliga expertstyrningen i oklara fall där det tidigare inte har varit uppenbart vilken expertaktör som har ansvaret.

6.1 C-kompetenscentret utvecklar riksomfattande beredskap

Kompetenscentret har följande uppgifter i utvecklingen av beredskap för C-hot:

- 1) Identifiera aktuella och förändrade C-hotbilder och göra riskanalysmodeller av hotbildernas scenarier för att stödja myndigheter som planerar riskhanteringsåtgärder.
- 2) Upprätthålla analysberedskap för kemiska hot och tillhandahålla information om andra expertenheter i landet som erbjuder analystjänster för miljö- och humanprover.
- 3) Producera information om hotbildskemikalier och hotbildskemikaliernas hälsomässiga skadeverkningar (t.ex. OVA-anvisningarna) för myndigheter och andra aktörer som

behöver den för att förebygga och avvärja farliga situationer samt för att användas i riskkommunikationen.

- 4) Medverka i planering av beredskapsövningar genom att producera realistiska hotbildsscenarier.
- 5) Stödja fortbildning av grupper för första respons (räddningspersonal, ambulansförare m.fl. akutvård/utryckningsgrupper, poliser) när det gäller sakkunskap och samverkan vid kemiska risksituationer.
- 6) Stödja information i samband med kemiska hot och redan på förhand producera lämplig information om hotbildskemikalier med tanke på riskkommunikationen.
- 7) Utveckla den epidemiologiska uppföljningen av enstaka förgiftningsfall som förekommer inom ett stort område eller under en lång tidsperiod och utarbeta anvisningar om förfaringssätt vid skapande av register över personer som exponerats för kemiska hot i syfte att följa upp deras hälsotillstånd.

Beredskapshöjande resultat kan uppnås genom att kompetenscentrets parter främjar ovannämnda funktioner både självständigt och genom samarbete, var och en på ett sätt som är ändamålsenligt utifrån deras egen expertis. Genom nätverkets samarbete kan verksamheten dock harmoniseras t.ex. i fråga om beredskapsutbildning, överlappande arbete kan undanröjas och en mångsidig expertis om kemiska hot kan göras tillgänglig. C-kompetenscentrets nätverksbaserade samarbete och centrets informationsproduktion samordnas av Arbetshälsoinstitutet.

6.2 C-kompetenscentret är ett betjänande expertsystem

För allvarliga och plötsliga kemiska risksituationer upprätthåller C-kompetenscentret ett jour- och alarmeringssystem varigenom anlitade experter på kompetenscentret ger stöd till ansvariga myndigheter vid lägesbedömning, identifiering av riskkällor (vid behov genom kemiska analyser) och beslutsfattande som behövs för att hantera situationen och riskkommunikation.

Parter engagerade i kompetenscentret och deras utsedda experter ansvarar för kompetensområden som bestäms utifrån deras ställning och samhällsuppdrag. När det är uppenbart att hanteringen av situationen hör till de naturliga uppgifterna eller myndighetsansvaret för en part i kompetenscentret hänskjuts hanteringen till denna part, som också tillhandahåller konsultationstjänsten. Vid akuta eller oklara kemiska hot är läget inte alltid lika klart. I dessa situationer har Arbetshälsoinstitutet och Institutet för hälsa och välfärd ansvaret för samordningen av experthjälpen. De upprätthåller C-kompetenscentrets jourssystem.

7 Hur kompetenscentrets parter samverkar vid C-hot

Ledningsansvaret kan tas av räddningsmyndigheten, polismyndigheten eller hälsovårdsmyndigheten beroende på det kemiska hotets karaktär. Sådan räddningsverksamhet som avses i räddningslagen leds dock alltid av en i lagen åsyftad räddningsledare, som i regel är räddningsmyndigheten. Om det är fråga om användning av vapen har försvarsmakten ledningsansvar.

Enligt bestämmelserna i 25–27 § i räddningslagen sköts uppgifterna inom räddningsväsendet av räddningsverket och de lokala räddningsmyndigheterna. Närmare bestämmelser om vilka uppgifter som ingår i räddningsverksamheten finns i 32 § i räddningslagen. Enligt räddningslagen är statliga myndigheter, inrättningar och affärsverk skyldiga att under räddningsverkets ledning delta i planeringen av räddningsverksamheten och att vid olyckor och tillbud handla så att räddningsverksamheten kan skötas effektivt. I 46 § 2 mom. i räddningslagen ges en närmare beskrivning av olika myndigheters ansvar för denna uppgiftshelhet. Närmare bestämmelser om myndigheternas, inrättningarnas och affärsverkens planeringsskyldigheter finns i 47 § i räddningslagen.

Vid räddningsmyndighetsledda plötsliga kemikalieolyckor och hälsovårdsmyndighetsledda kemiska risksituationer inom miljöhälsan (eller misstanke om sådana) ger kompetenscentrets experthjälp på myndighetens begäran, bl.a. för identifiering av kemikalien, utredning av dess farliga egenskaper, fältepidemiologiskt utredningsarbete, bedömning av hälsorisker och riskkommunikation.

Polisens uppgift är att trygga rätts- och samhällsordningen, upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att förebygga och utreda brott och föra brott till åtalsprövning. Polisen har följaktligen det primära operativa insats- och ledningsansvaret vid exceptionella situationer som hör till dess verksamhetsområde, exempelvis då en förövare utför eller hotar att utföra ett våldsdåd som utsätter människors liv eller hälsa för allvarlig fara eller utgör en mycket allvarlig fara för miljö eller egendom.

Polisstyrelsen har ledningsberedskap dygnet runt. Ledning av polisväsendet kräver dygnetruntberedskap för behörig ledning, beslutsfattande och operativ verksamhet på alla organisationsnivåer. Ledningsberedskapssystemet säkerställer att information kan förmedlas på alla tider av dygnet till olika nivåer i förvaltningen, viktiga intressentgrupper och statsledningen.

Utgångspunkten är att polisen leder situationer som är relaterade till polisverksamhet. Beroende på uppgiftens karaktär kan ledningsansvaret ibland finnas hos en annan myndighet.

Överföringen av ansvaret för den allmänna ledningen ska alltid avtalas separat. I exceptionella situationer har polisen ledningsansvaret så länge som den kriminella verksamheten äventyrar liv eller hälsa, orsakar skador på egendom eller innefattar hot om detta. Om den exceptionella situationen förvandlas till ett sjöräddningsuppdrag eller ett annat räddningsuppdrag övergår den allmänna ledningen till gränsbevakningsväsendet eller den lokala räddningsmyndigheten. Ledningsförhållandena kan inte ändras förrän man fått visshet om att hotet om våld undanröjts. Polisen har även fortsättningsvis ansvaret för att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt för att förebygga och reda ut brott.

C-verksamhetens fältgrupper för hot mot hälsa finns på Arbetshälsoinstitutets regionala verksamhetsställen. När situationen kräver det beger sig den fältgrupp som är närmast händelseplatsen dit för en lägesbedömning, provtagning, styrning av epidemiologiska utredningar och insamling av data för riskbedömning på ett sätt som är ändamålsenligt i den aktuella situationen. Fältgrupperna har inte jourberedskap. Således tas de in efter att det mest akuta skedet passerat i situationer som kräver fortsatt utredning. Sådana är till exempel situationer där det är nödvändigt att bedöma om den evakuerade befolkningen kan återvända till det evakuerade området eller där det krävs en bedömning av bekämpnings-/rengöringsåtgärdernas tillräcklighet.

Vilken utsedd expertaktör inom kompetenscentret som är den mest ändamålsenliga för att ge expertstyrning i den aktuella situationen beror på situationens karaktär. Ofta behövs samarbete mellan olika parter. Den person som tar emot den lokala myndighetens begäran om experthjälp kontaktar andra experter på kompetenscentret utifrån en bedömning om vilka experter situationen kan anses beröra. Därmed kan man vid behov få tillgång till expertisen hos t.ex. Livsmedelssäkerhetsverket Evira, Verifin och försvarsmaktens expertenheter så fort som möjligt. Giftinformationscentralen ger råd om medicinsk behandling av offren. Giftinformationscentralen är inte engagerad i kompetenscentrets verksamhet genom samarbetsavtal, men fungerar som expert.

En tänkbar arbetsfördelning för C-kompetenscentret i samband med kemiska hot är följande:

Arbetshälsoinstitutet (TTL) kan hjälpa myndigheterna i synnerhet vid kemiska hot som gäller industriella kemikalier. Där har TTL omfattande analysförmåga och kunskap om hälsoeffekter och bedömning av hälsorisker.

TTL saknar tillräcklig kunskap om fältepidemiologi, men kompetensen som behövs finns hos Institutet för hälsa och välfärd (THL). THL har erfarenhet av epidemiutredningar, i synnerhet mikrobiologiskt relaterade. Till THL:s specialkompetensområde hör också kemisk analys av miljöprover, t.ex. dioxiner, PCB-föreningar, bromerade flamskyddsmedel och perfluorerade föreningar, och bedömning av ekologiskt betingade agenser (kemikalier, mikrober, partiklar).

Till Livsmedelssäkerhetsverket Eviras kompetensområde hör övervakning och riskbedömning av kemikalier i livsmedel, och därmed ingår livsmedelsmedierade kemiska hot i Eviras ansvarsområde. Evisa gör kemiska analyser av livsmedel och vävnadsprov från djur och har särskild sakkunskap om toxiner.

Försvarsmaktens enheter har specialkompetens för behandling, avväjande och dekontaminering med avseende på massförgiftningar som orsakas av kemikalier samt rekognoscering, fältprovtagning och snabbinsatsanalys för identifiering av ämnen. Försvarsmakten deltar i räddningsverksamheten och ger på begäran handräckning till civila myndigheter. Handräckningen kan bestå av nödvändig materiel och personal. Försvarsmakten har ett eget alarmsystem för sådan handräckning. Lokala samarbetsavtal om handräckning kan även ingås på förhand och detta har också skett på vissa orter.

Till Verifins roll hör analys av ämnen som definieras i konventionen mot kemiska vapen inklusive vissa biologiskt betingade toxiner.

Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) har sakkunskap om kemikaliehälsorisker samt brand- och explosionsrisker. Tukes för ett kemikalieproduktregister (KETU), som kan behövas i ett akut läge för att klarlägga produkternas skadliga beståndsdelar. Dessutom har Tukes information som är svårtillgänglig på annat sätt när det gäller hälsomässigt skadliga egenskaper hos bekämpningsmedel och biocider. Tukes har också fungerande förbindelser med kemikaliemyndigheter i andra EU-länder samt kommissionens register för utredning av olika händelser eller för information. Dessutom har Tukes kompetens i säkerhetsfrågor gällande explosiva varor samt omfattande industriell användning och upplagring av kemikalier.

Inom inrikesministeriets förvaltningsområde har Räddningsinstitutet sakkunskap i synnerhet om åtgärder och taktik för avväjande av skador vid kemikalieolyckor samt industriella kemikaliers beteende i olyckssituationer. Räddningsinstitutet har utarbetat anvisningar om avväjande av kemiska risksituationer, Tokeva, som utgör primära riktlinjer för brandkåren i samband med kemikalieolyckor. Dessutom har Räddningsinstitutet tillgång till flera informationskällor avsedda för myndigheter och kommersiellt bruk, i synnerhet för ordinära olyckssituationer.

Giftinformationscentralen har en betydande riksomfattande roll i att ge råd om behandling i samband med kemikalieförgiftning samt vissa begränsade möjligheter till epidemiologisk uppföljning av förgiftningar (skyddsverksamhet) i Finland. Giftinformationscentralens jourhavande svarar dygnet runt på frågor om behandling av patienter eller personer som exponerats och styr personerna till rätt vårdinrättning. Dessutom svarar centralen på allmänhetens frågor om behandling. Kemiska hot blir ganska snabbt kända bland allmänheten

och genom detta samarbete minskar antalet kontakter som riktas till larmcentralen och hälsovården. Giftinformationscentralens riksomfattande roll stärks för närvarande och centralen utvecklas till en riksomfattande central för expertstyrning av medicinsk vård när det gäller kemikalieförgiftning och massförgiftning.

Finlands miljöcentral (SYKE) har ett jourssystem för miljöskador (särskilt oljeolyckor) som fungerar dygnet runt. Vid akuta kemiska hot är det ofta fråga om hot mot både miljö och hälsa, och då krävs samarbete mellan aktörer på miljö- och hälsosidan. I sådana situationer samarbetar C-kompetenscentrets och SYKE:s jour för miljöskador genom att konsultera varandra och ge information.

8 Litteratur

SHM, 2002, Terveysthuollon valmiussuunnitteluopas, Edita Prima Oy.

Strategin för tryggheten av samhällets vitala funktioner. Statsrådets principbeslut 27.11.2003 och 27.11.2006.

Statsrådets utrikes- och säkerhetspolitiska redogörelse. SRR 7/2016.

Säkerhetsstrategi för samhället, Statsrådets principbeslut 16.12.2010.

Meddelande från kommissionen till rådet och Europaparlamentet om samarbete inom Europeiska unionen om beredskap och kapacitet att hantera biologiska och kemiska attacker (hälsoskydd). KOM (2003) 203, Bryssel 2.6.2003.

Rådets slutsatser om förbättring av kemisk, biologisk, radiologisk och nukleär säkerhet i Europeiska unionen – EU:s CBRN-handlingsplan.

Exceptionella situationer inom miljöhälsan. En handbok för arbetstagare och samarbetsparter inom miljö- och hälsoskyddet. Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2010:2.